

Тамара Лутовац Казновац

КОНТИНУАНТИ ПАРТИЦИПА У ПИСМИМА ПОРТИНЕ СРПСКЕ КАНЦЕЛАРИЈЕ ДУБРОВНИКУ*

У раду се испитује употреба континуаната партиципа у писмима насталим изван матичног подручја српске средњовековне писмености, у писарским канцеларијама турских султана Мурата II, Мехмеда II, Бајазита II, Селима I и Сулејмана I од 1430. до 1566. године. Писма су писана српским језиком уз појаву изолованих црта српсколовенског језика у формулама адресације и клишеизираним датумским формулама. Примарни циљ истраживања био је усмерен на сагледавање континуаната партиципа са морфосинтаксичког аспекта. Проведена анализа показује да се писма Портине српске канцеларије Дубровнику по неким употребама ових форми разликују од српских средњовековних повеља, а приближавају средњовековним витешким романима.

Кључне речи: партиципи, глаголски придеви, глаголски прилози, српска средњовековна пословноправна писменост, Портина српска канцеларија, историја српског језика.

This paper investigates the use of participial continuants in the letters originating outside the base area of medieval Serbian literacy, in the scribal offices of Turkish Sultans Murad II, Mehmed II, Bayezid II, Selim I and Suleiman I from 1430 to 1566. The letters were written in Serbian, with occasional traits of Serbian Church Slavonic in the forms of address and formulaic structures expressing dates. The primary goal of the research was to study participial continuants from the morpho-syntactic aspect. The conducted analysis shows that the letters of the High Porte Serbian Office to Dubrovnik are different from Serbian medieval charters in this respect and that they increasingly began to resemble medieval chivalric romances.

Key words: history of the Serbian language, participles, deverbal adjectives, deverbal adverbs, Serbian medieval commercial and legal literacy, High Porte Serbian Office.

1. Увод. Основни корпус досадашњих истраживања употребе партиципа у српској средњовековној писмености углавном су чинили споменици српскословенске писмености, оригинални и преводни (уп. Јерковић 1983: 194–206; 2002; Грковић–Мелџор 1985; 1993: 182–201; 2007: 231–259; Курешевић 2014: 27–63; 2018: 173–188; Цолић 2016; Петровић 2018). У њима се по правилу, с варијацијама у зависности од тога да ли је споменик писан високим или средњим стилем српскословенског, посебно у домену књишких средстава¹,

---

* Истраживање је финансирано Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (уговор о финансирању и реализацији научноистраживачког рада НИО бр. 451-03-47/2023-01/200198). Претходна верзија рада изложена је на VI међународној интердисциплинарној научној конференцији *Словенство у прошлости и данас* (23–24. II 2023, Институт за словенску филологију у Вроцлаву, Пољска).

¹ Према Курешевић (2018: 175–176) „[м]ноге птц. конструкције су [...] добиле стилски маркирану улогу поставши одликом књишког начина изражавања од почетка словенске писмености, док су друге, испрва заједничке књижевном језику и вернакулару, стицале статус књишког средства тек након њиховог губљења из вернакулара, тј. њихове замене сентанцијалним структурама, или након трансформације кратких форми конгруентних партиципа у неконгруентне форме (герунде)“.

реализују старословенски синтаксички обрасци, будући да српкословенски, као варијанта заједничког књижевног језика у културном ареалу *Slavia orthodoxa*, наслеђује старословенске синтаксичке моделе, укључујући и употребу партиципа (уп. Грковић-Мелџор 2007: 231).

Истраживања употребе континуаната партиципа у документима писаним српским језиком² нешто су мањег обима. Скрећемо пажњу на испитивање функције и порекла структура са предикативним герундом у старосрпском језику проведено на текстовима старих српских повеља и писама од XII до XV века (уп. Грковић-Мелџор 2007: 174–187), употребу партиципа и њихових континуаната у повељама и писмима Српске деспотовине (уп. Поломац 2016: 288–297), као и на употребу активних партиципа у витешким романима – Гајевој Александриди и Роману о Троји (уп. Курешевић 2018: 173–188; Цолић Јовановић 2022: 268–273). Вредне податке налазимо и у студијама у којима се анализира мешовити језик (уп. Јовић 2011: 79–86).

Циљ овога рада јесте морфосинтаксичка анализа употребе некадашњих партиципа и њихових континуаната у текстовима профаног карактера који припадају жанру пословноправне писмености. У том погледу, наше истраживање³ се надовезује на поменута испитивања спроведена на жанровски различитим текстовима писаним српским народним језиком.

Основни корпус за ово истраживање чине писма писана на српском језику, настала изван матичног подручја српске средњовековне писмености, у Портиној српској канцеларији у писарским канцеларијама султана Мурата II, Мехмеда II, Бајазита II, Селима I и Сулејмана I⁴. Анализирана преписка турских султана са Дубровником⁵ обухвата 104 писма настала од 1430. до 1566. године⁶. У обзир су узета само она писма која по свом дипломатичком садржају несумњиво представљају оригиналне текстове⁷, а критеријум за такво разграничење била је тугра – султански потпис који је уклопљен у одређени орнаментални облик (уп. Накаш 2016: 272).

Иако се сматра једним од позних изданака средњовековне ћирилске писмености (уп. Ивић 1986: 131), о преписци турских султана са Дубровни-

² О развоју партиципа у историји српског језика и њиховим континуантима в. Даничић 1874: 346–398; Белић 2006: 468–475.

³ Терминологија коју ћемо користити у овом раду преузета је из студије Грковић-Мелџор 2007: 174–187.

⁴ Ћирилска преписка између турских султана и Дубровачке републике започета је владавином султана Мурата II (1421–1451), а окончана је у другој половини XVI века, када су уједно последњи документи послати из писарске канцеларије султана Сулејмана I (1520–1566) (уп. Костић 1924: 7; Ђорђевић 1971: 163).

⁵ Истраживање је реализовано на основу фотографских снимака из фонда научног пројекта *Историја српског језика* Филозофског факултета у Новом Саду, као и на основу издања текстова објављених у Миклошић 1858: 526–528, 534–535, 548; Трунелка 1911: 65–70, 73–74, 76–77, 85, 91, 93–94, 105–107, 113–116, 137–140; Стојановић 1934: 284–294, 298–299, 301–310, 315–317, 319–334, 340–343.

⁶ Оригинални документи ове преписке данас се чувају у Државном архиву у Дубровнику, у оквиру фонда *Acta et diplomata* под сигнатуром HR-DADU-7.

⁷ Искључивање превода и преписа мотивисано је чињеницом да се они „не могу равноправно третирати са оригиналима сличних докумената јер постоји могућност писарске интервенције, свесне или несвесне, при преписивању одговарајућих споменика, и то не само на графичком већ и на језичком плану” (Младеновић 1972: 9).

ком се до сада углавном говорило у контексту употребе српског језика у дипломатској преписци (уп. Костић 1924), док су прве напомене о палеографским карактеристикама дате у Ђорђевић 1971, а о језичким у Stolz 1984–1985⁸. У новије време системско истраживање граfiјско-правописних и језичких карактеристика преписке Портине српске канцеларије са Дубровником спроведено је у студији Лутовац Казновац 2019⁹, у оквиру које су партиципи сагледани са морфолошког аспекта (250–253).

2. АНАЛИЗА ГРАЂЕ

2.1. ГУБЉЕЊЕ ПАРТИЦИПА ПРЕЗЕНТА АКТИВА (ППЗА¹⁰) И ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ САДАШЊИ. У писмима Портине српске канцеларије бележе се искључиво облици глаголског прилога садашњег са српским фонетизмом на *-ћи*. Оваква ситуација није неочекивана с обзиром на жанр којем документа припадају, као и на то да су писана српским језиком са минималном употребом српскословенских језичких црта које се спорадично и изузетно јављају у уводној формули адресације или пак у клишеизираној датумској формули (уп. Лутовац Казновац 2019: 366).

За разлику од повелја и писама Српске деспотовине у којима је забележен само један пример глаголског прилога садашњег (уп. Поломац 2016: 291), у нашем корпусу забележено је осам потврда и то у писарским канцеларијама султана Мехмеда II и Бајазита II¹¹.

Забележени облици глаголског прилога садашњег у нашој грађи имају функцију герунда, којим се исказује радња коју „говорно лице повезује са радњом реченичног предиката у јединствену догађајну целину” (Ivić 1983: 155). Глаголи од којих су творени облици глаголског прилога садашњег припадају типу *verba dicendi* и њихова је функција овде да уведу директни (примери 1–5), односно индиректни говор (примери 6 и 7):

(1) *кѣ сѣ бнлн на едно мѣто говорѣнн терѣ нн бѣн хѣса · Мех 1477₂: 15–17¹²; (2) како вѣ покласѣ бѣше бно послѣ ѿ плѣмѣтѣвѣ вн · за ѿгаѣнн живѣанѣ дѣсѣ · н за крѣтѣфанѣ говорѣкн н молекн се · да бн бнла вола цѣтѣвѣ лн како онн вншерѣтѣнн дѣжннцн да ѣ полѣ кѣ плѣмѣтѣвѣ*

⁸ Овде истичемо и претпоставку да се „[д]ијалекатски тип ових писама може поближе одредити као косовско-ресавски, онај исти који преовлађује у српским актима из доба Деспотовине” (Ивић 1988: 92).

⁹ Овом истраживању је претходило и неколико студија у којима су се језичка и графичко-правописна истраживања спроводила на мањем броју докумената и то у оквиру писарске канцеларије султана Мурата II – Лутовац 2013; 2015; Поломац – Лутовац 2014, док су у Лутовац Казновац 2020 као корпус за истраживање граfiјско-правописних карактеристика узета документа из писарске канцеларије султана Бајазита II.

¹⁰ У тексту ћемо користити следеће скраћенице: ППЗА – партицип презенте актива, ППЗП – партицип презенте пасива, ППГА – партицип претерита актива, ППГП – партицип претерита пасива.

¹¹ У документима из дипломатске преписке османског и угарског двора глаголски прилог садашњи у духу народног језика бележи се у писму султана Бајазита II краљу Матији Корвину (уп. Поломац 2023: 45), као и у писму султана Бајазита II краљу Владиславу II (уп. Поломац 2023: 80).

¹² Скраћенице анализираних докумената састоје се од прва три почетна слова имена адресанта и године издавања писма, а у случају преклапања године у оквиру исте писарске канцеларије наводи се индекс. Целокупни регистар анализираних писама налази се у Лутовац Казновац 2019: 16–29.

вн · Мех 1479₃: 17–19, 22–25; (3) такон је дао · њ знаннѣ · љиен висотн · гворорекн њрѣ њгрѣ · кон сѣ њ новоу · вѣседа племѣтво вн · нн послаллн кѣте · хранѣн н глѣове · Бај 1481₂: 7–11; (4) н кабанн к вѣ н пратеѣн вѣ продаваю · ннедн клавѣ њ новн не доходн · велекн казѣе неколнкѣ кннге писѣ н к вѣ писѣал н гворн да запѣчатнте сѣннѣ сѣске ваше Бај 1499₂: 14–16; (5) за ѡтра хокѣл делн велекн за тѣ не забавѣн н заврѣтнѣѣ да нн не задавате Бај 1499₂: 31–32; (6) како доге племѣнтн · н вѣсакѣ пѣтене хвале достѣнн · н нѣ венн н љовннн склѣ цѣтѣвѣ лн · љмѣ пѣш хѣсегѣвнн н ѡспоменѣ цѣтѣвѣ лн · гворорекн · да є негѣ отац · тарн хѣсе ѡ ваше градѣ много нманн на предавѣ ѡтавно · Бај 1488₁: 4–8; (7) како доге · вѣскота · н тѣжн се на пѣтн цѣтѣвѣ лн · гворорекн · да лѣ сѣтѣ вашн људн · брѣта · прѣ ваше градѣ · ѡдрнн · Бај 1489₁: 4–7.

Као посебан, издваја се пример онѣ ѡ тидорѣ далеко бѣдѣжн · не љже се тан рабѣота · седа видѣти · Бај 1489: 12–13, у коме се агенс радње исказане глаголским прилогом садашњим разликује од агенса радње исказане личним глаголским обликом. Овде је реч о апсолутном номинативу, синтаксичкој конструкцији која је позната у старосрпском језику (уп. Грковић-Мелѡор 2015: 161; Јовић 2011: 81–82).

2.2. ПАРТИЦИП ПРЕЗЕНТА ПАСИВА (ППЗП). С обзиром на то да су писма Портине српске канцеларије Дубровнику писана српским језиком, не очекујемо присуство партиципа презента пасива. Будући да је употреба ППЗП била типична књишка црта (уп. Јерковић 1983: 202), његова употреба „изван споменика у којима претеже црквени језик” (уп. Даничић 1784: 370) била је веома ретка, а из народних говора је нестало веома рано (уп. Белић 2006: 386).

За разлику од повеља и писама Српске деспотовине где се облици ППЗП јављају у атрибутској функцији у великом броју примера (уп. Поломац 2016: 293–295), у писмима Портине српске канцеларије присутни су само клише-изирани облици ППЗП двају глагола – љубиѣнн и ведеѣнн, који се бележе у устаљеним конструкцијама у уводној формули писама – у инскрипцији и промулгацији.

Облици некадашњег ППЗП глагола љубиѣнн јављају се у атрибутској функцији искључиво у формули инскрипције у писарским канцеларијама султана Мурата II, Мехмеда II и Бајазита II¹³, а овде наводимо само мањи број примера илустрације ради:

(1) н часнн н славнн н ѡ свѣ љовннн госпѣва лн кнезѣ дѣвровѣткн Мур 1430₁: 5–6; (2) кнезѣ дѣвровѣткѣлн · н вѣсѣ властѣлѣ · љнѣѣѣннѣ херѣтнѣлѣ · да прнлн плѣњство вн Мех 1466: 4–5; (3) пишѣл нѣ веннн н љовнннн кнезѣ нзѣбранѣлн · н влаѣелѣ дѣвровѣткѣлн · Бај 1481–1482: 2–4¹⁴; (4) пишѣл сн нашѣ лнѣ · кнезѣ ѡранѣ · н влаѣелѣ дѣвровѣткѣлн · послалѣ љдѣѣ · љнѣннѣ поздравѣлнннн Бај 1485₂: 2–3; (5) да вн є веѣлѣ · како доге племѣнтн · н вѣсакѣ пѣтене хвале достѣнн · н нѣ веннн н љовнннн склѣ цѣтѣвѣ лн · Бај 1488₁: 3–6.

Облици ППЗП глагола ведеѣнн потврђени су у свим писарским канцеларијама у формули промулгације¹⁵. Од великог броја забележених примера,

¹³ Присуство овог облика забележено је и у повељама и писмима Српске деспотовине (уп. Поломац 2016: 294), као и у клишеизираној уводној формули у писму султана Бајазита II краљу Матији Корвину (уп. Поломац 2023: 45).

¹⁴ Потпуно идентична инскрипција присутна је и у Бај 1488, Бај 1489, Бај 1489₂, Бај 1489₃.

¹⁵ Идентична ситуација посведочена је и у писму турског султана Бајазита II краљу Матији Корвину (уп. Поломац 2023: 45).

наводимо само по један из сваке канцеларије: да вѣде ведома̄ вашемо̄ племенствѣ Мур 1430: 5–6; н п̄а̄ ведома да вн є · Мех 1474: 6; по тѣ̄ да вн к̄ ведома · Бај 1481₁: 4; н х̄ сѣ̄ внома̄ да вн є Сел 1513: 8; паке ведома да вн є Сул 1520–1566: 7.

Посебан коментар завређују два писма из писарских канцеларија султана Мехмеда II и Бајазита II у којима се облици ППЗП глагола *ведети* као лексички део предиката бележе у основном тексту писма: нѣ да вн к̄ ведома · к̄ се обрете х̄ катѣтнѣх̄ на живана н на криѣофана · блнзѣ · в · дѣкѣ Мех 1479₃: 43, по тѣ̄ да вн к̄ ведома за ракоѣтѣ онен оѣсѣо̄ дѣкѣ · кон сѣ блнл̄ х̄зете · за залѣо̄ · за кѣкѣ̄ вншереченога живана · Мех 1479₃: 70–72, да да вн к̄ ведома̄ · к̄ кѣтѣ̄ нма̄ пламеѣтво̄ вн · мн̄ н приазѣ̄ сѣ̄ мю̄ прѣвѣлоѣтѣ̄ · Бај 1481₂: 15–17. Појава ППЗП глагола *ведети* у основном тексту писма вероватно представља артикулацију саме формуле промулгације, будући да се ради о реализацији идентичног прагматичког циља – експлицитног исказивања директивности. Овакава употреба ППЗП изван формуле промулгације, такође, може упутити и на претпоставку да је писар / да су писари познавали српскословенску норму¹⁶. С обзиром на чињеницу да се јавља искључиво у окамењеној формули *да је ведома*, не може се искључити ни могућност да ју је писар / да су је писари памтили као клишеизирани образац, широко заступљен у српским средњовековним повељама.

2.3. ГУБЉЕЊЕ ПАРТИЦИПА ПРЕТЕРИТА АКТИВНОГ (ППТА) И ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ ПРОШЛИ. У писмима Портине српске канцеларије потврђен је велики број примера глаголског прилога прошлог са суфиксима *-в*, *-вши* и *-ши*, при чему без изузетка суфиксе *-в* и *-вши* имају глаголи са инфинитивном осномом на самогласник, а суфикс *-ши* глаголи са инфинитивном осномом на сугласник. Док се у повељама и писмима Српске деспотовине бележи само у трима примерима, као и у неколико примера у којима је ППТА прешао у категорију правих придева (уп. Поломац 2016: 293), у писмима Портине српске канцеларије Дубровнику је веома фреквентан и није потврђен једино у писарској канцеларији султана Мурата II.

У писмима Портине српске канцеларије Дубровнику забележено је укупно 98 потврда глаголског прилога прошлог. У нашем корпусу се глаголски прилог прошли реализује у трима функцијама: (1) у функцији секундарног предиката, тј. герунда у адвербијалној временској и узрочној функцији; (2) у функцији предикативног герунда, где између глаголског прилога прошлог и личног глаголског облика постоји везник *и*; (3) у функцији самосталног предикативног герунда, где се глаголски прилог прошли јавља уместо личног глаголског облика, као и уместо личног глаголског облика у низовима.

У примерима у којима се јавља у функцији секундарног предиката, највише је потврда са адвербијалним временским значењем (укупно 27 по-

¹⁶ Овакву претпоставку може оправдати и чињеница да се у наведеним писмима бележе и друге појединачне српскословенске језичке црте. Уп. примере из писма султана Мехмеда II: вѣсѣ Мех 1479₃: 1, к̄сѣ Мех 1479₃: 14; велнкаго̄ адирѣ сѣлѣ Мех 1479₃: 2–3; погнѣтѣ Мех 1479₃: 82; хзнцима̄ Мех 1479₃: 37–38; доѣтѣ Мех 1479₃: 78; те примере из писма султана Бајазита II: вѣсѣда Бај 1481₂: 9, 12, вѣса Бај 1481₂: 11, вѣсѣ Бај 1481₂: 17; прици Бај 1481₂: 4; поцине Бај 1481₂: 22, вѣдѣ Бај 1481₂: 23. У писму султана Бајазита II бележимо чак и облике 3. л. мн. през. који представљају хибридне форма са народним фонетизмом и српскословенским наставком: неѣсѣтѣ Бај 1481₂: 14 и неѣсѣ Бај 1481₂: 26.

тврда) и у свим забележеним облицима реализује се значење антериорности. Уп. примере:

- (1) тоган радн се писашн посла зветн цаѣва мн · аниз берг Мех 1471₂: 15–16; (2) а ви послашн да даѣте ѡ ... на порте цаѣва мн · Мех 1471₂: 28; (3) колико се обрѣте · ѡ вашемѡ градѡ · без ниѣнѡ хѡлотѡ · съвра · н кѡпн · да продаѣте бе до мало н до много · Мех 1479₂: 15–17; (4) дѡка · златн венетѡкѡ · кон ѡзмѡшн прѣмн · за вишерѣнн харѡ · н за гѡрѡкѡ · Мех 1480: 8–9; (5) разѡбѡвшн запѡеда црѡво н · Бај 1485₂: 16; (6) такон свѣотнше тон виѣвшн царѡство мн Бај 1486₁: 13; (7) те ѡкате · н те аспре ѡзѡмш сте пѡслѡ на пѡ · црѡвѡ мн днѣшн пѡдаше · Бај 1495: 18–19; (8) пакѡ прѡгѡедавѡш ѡбѡ за пѡвѡ ѡпѡ да се пѡа кнезѡ дѡрѡвачѡ · Бај 1495: 25–26; (9) те н тѡ сѡрѡвшн · ѡ пѡслѡн · Бај 1495₁: 8–9; (10) истнн глаѡ разѡмѡ · неспрѡта да пѡлате · Бај 1495₁: 20–21; (11) за четирндесетн днн да поге н работѡ вишеписнѡ да сврѡшнн ѡпѡ донде на спѡ на пѡтѡ црѡтва мн · Бај 1497: 11–13; (12) по тан натн да га сте на спѡ ѡредн ѡ внетѡ ѡправннн Бај 1497: 17–18; (13) чѡлѡвнн кон пше хѡцѡговѡ зѡло н верѡ влаке дѡкате ѡпнса пѡла кннѡ на пѡтѡ црѡтва мн Бај 1497₁: 7–9; (14) пакн по законѡ н ѡбнчнѡ црѡтва мн ѡредн пѡстн ѡпѡ на нн зѡло Бај 1499₁: 11; (15) да га нзнагете н да га ѡхватнте н свеѡ ѡкѡете н предасте склѡвѡ црѡтва мн ѡ рѡке Бај 1501₁: 17–19; (16) како каднѡ нѡскн кннѡ пѡла казѡе дѡрѡвчанѡ Бај 1502: 7–8; (17) ѡ црѡтва мн да н ѡватн свеѡжѡ Бај 1502: 17; (18) све · пѡѡ · пѡно н ѡѡво · донесавѡ · прѡдадоше · Бај 1503: 20; (19) снѡ · писаннѡ · пѡ велѡѡ · царства мн · ѡпнса · послѡ · Бај 1503: 20–21; (20) н прѡдалѡ авлѡскоѡ сѡнѡжѡ мѡстафа берѡ алн сѡда сте тѡмн писавѡ ѡговорн на четнтѡ портѡ Бај 1481–1512: 10–11; (21) та рѡѡ рѡченнѡмѡ покнсарѡ ѡвон свѡтаѡ кннѡ писавшн пѡдѡ Сел 1513: 16–18; (22) тоган радн ѡвонѡ вѡно н вѡло кннѡ писавшн пѡнсѡрѡ пѡдадо такон да знѡете Сел 1516: 12–14; (23) два на дѡ тнсоѡ н пѡ сѡ внѡчнн докѡ донѡсѡшн пѡпоно прѡдадо Сел 1512–1520: 10–12; (24) н рѡкѡ пѡтѡн црѡкѡ цѡнѡвѡ н ѡ влѡбѡвелѡ црѡкѡмѡ н тѡстнрѡѡ ѡпетѡ тѡѡѡ нѡрагѡ ѡѡравннн Сул 1520–1566: 13–15; (25) прѡдадо нн рѡкѡ црѡкѡ мн цѡнѡвѡшн нн ѡгѡсовѡнн тѡѡѡ к ѡн поѡнѡвѡшн Сул 1520–1566₁: 13–15; (26) по законѡ стѡре пѡлѡ пѡсѡвѡнн нн рѡкѡ црѡкѡ цѡнѡвѡшн нн ѡгѡсовѡѡ ѡ порѡ црѡкѡѡѡ мн ѡѡтѡ пѡраннн Сул 1520–1566₂: 13–15.

Поред временског, у усамљеном примеру проналазимо и адвербијално значење узрока: затѡ радн · ѡздѡшн се на вашѡ вѡнѡтѡ · како ви с вашѡ мѡдрѡтѡ · н с разѡмѡ · ѡ ѡвн раѡотѡ ѡлетете · н сѡвѡшеѡ Бај 1481–1482: 14–16.

Посебан коментар заврѡује пример подѡлн сѡо крѡѡ ѡгрѡкѡ рѡшн вишеписнѡѡ дѡкате не хѡте да нн платѡ Мех 1477₁: 13–15, у коме глаголски прилог прошли глагола *pehu* уводи директан говор.

У мањем броју примера (укупно 14) глаголски прилог прошли се јавља у функцији предикативног герунда, при чему се између глаголског прилога прошлог и личног глаголског облика јавља везник *и*. Глаголски прилог прошли обично је препонован и агенси две радње су исти:

- (1) дошѡвѡ н хѡрѡчн донѡсѡше · н прѡдаше ѡ кѡ цѡтва мн Мех 1478₁: 8; (2) како сте пѡстнлн · свога вернѡгѡ сѡгѡ с кннѡмѡ на портѡ црѡтва мн дошѡвѡ н кннѡ прѡдаде Мех 1478₂: 7–9; (3) ннѡша вѡлѡштн · н наѡко сѡрѡковн · донѡсѡше тнѡѡкѡ · н ѡ · дѡка венетѡкѡѡ коѡ прѡмн · н пѡтавн · ѡ рнзннѡ цѡства мн · Мех 1479₁: 7–9; (4) ѡ се сѡ ѡзѡшн н донѡслн на пѡте мѡѡга вѡнѡштѡ · Мех 1479₂: 83–84; (5) како ѡѡѡ внѡн пѡслѡн вѡн · два влѡѡлннѡ · ѡ покнсѡштѡ на пѡте цаѣва мн · жнѡвѡнѡ жѡретнѡ · н ѡковѡ вѡннѡ · дошѡшн н донѡсѡше ѡзѡконннн харѡ н гѡрѡкѡ цаѣва мн · Мех 1480: 4–7; (6) с харѡѡ законн · дошѡдѡ н харѡ донѡсѡше н прѡдадоше ѡ рнзннѡ цѡства мн · Мех 1480₂: 7–9; (7) тон внѡѡ мѡѡ внѡсѡта · н ѡчнннн нн мнѡтѡ Бај 1481: 11; (8) ѡ ѡ време н прнпѡвѡшн пѡлнѡѡ · Бај 1484₁: 26–27; (9) мѡѡ нѡвѡрѡ тѡ дн · дѡвѡ н прѡдаше ѡ кѡ црѡвѡ Бај 1496: 9–10; (10) да ви ѡ како каднѡ

носкн кннгѣ полаа н такон казхѣ Бај 1499₂: 5; (11) кннгѣ писа н к ва послаа говорн да запечатитѣ бонце боске Бај 1499₂: 16; (12) рѣченн · харатъ · дѣбровачкѣ · донѣа · н све поупшно · лепо · ѡ · ѡгнтѣ рѣзннцѣ · царѣтва мѣ · прѣдадоше · Бај 1507: 24–26; (13) колнко можете нанбрѣже зписа н да послаате на пѣ ѡ зананне црѣтѣвѣ мн Бај 1481–1512₁: 18–19.

Као постпонован јавља се само у следећем примеру: такон се ѡиннн мнлоѣт · н писа се заповѣтн царѣтва мн · Мех 1479₃: 61–62.

Конструкције са везником *и* који се јавља између личног глаголског облика и некадашњег ППГА забележене су и у текстовима писаним како на српскословенском тако и на српском језику (уп. Курешевитѣ 2018: 180).

У највећем броју примера (укупно 53) глаголски прилог прошли се бележи у функцији самосталног предикативног герунда, а ова функција се реализује у двама потврђеним случајевима: (а) када се облицима глаголског прилога прошлог не исказује пратећа радња главног предиката, већ се уместо њих могу употребити лични глаголски облици (нпр. затѡ радн вншерѣчени ѓмаа паша · поскѣа мнлоѣт Бај 1488₁: 12) и (б) када се форме глаголског прилога прошлог јављају на месту финитног глагола, али се реализују у низовима.

У нашој грађи мање је потврда употребе глаголског прилога прошлог на месту где се могу употребити лични глаголски облици (укупно 21). Уп. следеће примере:

(1) керѣ · н трыѡци · ослободѣмо · како кѣе ѡзвнѣн · н ѡѡ вашѡ поклансѣара · да до · н да трыѡ слободно · каконо н свн лѣдѣ царѣ мѣ Мех 1465: 12–15; (2) понкав · да изнагетѣ · вншерѣчѣмѡ рѣкѡ · нмланнѣ н кѡкѣ · н дѡгове · Мех 1479₂: 14–15; (3) него како нѣннѡх принателн · н вѣнн слѡге царѣтва мн · потрднѣ се да свѣвншнѣ · окою мою заповѣтѣ · Мех 1479₂: 20–22; (4) за работѡ зѣлн · вашон · за кою се бе послаа заповѣтѣ царѣтва мн · да бѣде порѣчна слѣта берѡ мойн · вншерѣчени поклансарн вашн дошѣшн Мех 1480₂: 7–11; (5) како рѡ царѣтва мѣ · анѣа паша · вѡвода хѣсеговен зѣлн · послѣшѣ тѣва · сѣ кннгѡ на поѣн царѣтва мѣ · Бај 1481₂: 5–7; (6) а людѣ · н вѡкѣ · царѣтва мѣ · помагате · каконон подоваѣ мнрѡ н приазне ѡ ѡиннншн · нмлатѣ · сѣ мою висотѡ · Бај 1481₂: 18–20; (7) н царѣско ѣ · рѣвѣрѣвшѣ · по бѣдотѣве · како сѣ нѣн...мѣ даан грѣѡровѣ делѣ · Бај 1485₂: 15–16; (8) тон вѣвѣвшн царѣство мн ѡиннѣ по бѣжнѣ сѣдѡ · Бај 1486₁: 13–14; (9) затѡ радн вншерѣчени ѓмаа паша · поскѣа мнлоѣт Бај 1488₁: 12; (10) него полатѣ · свон · верованн людн · с пѣнѣ назкѡ · дошѣшн на поѣн царѣтва мн · да се сѣде · Бај 1488₁: 16–18; (11) како опѣ дошѣшн · вншѣрѣчени вѡкота · за овѡ да се не ѡѡжн на поѣн царѣтва мн · Бај 1489₁: 19–21; (12) тѣ вншерѣчен ѓмаа · н дѣрѡвачкѣ кнезѣ пѣкѣа · нменѣ · мѣ кѣлн стѣш се соѣце · на "оѡѣ ѣ црѣтѣва" · Бај 1495: 19–21; (13) ѡвн хѡѡѣт црѣтѣва" · схраѣвѣ кда нмѣ бѣде за потребѡ приказатѣ Бај 1496: 16–17; (14) н на темен се работа свѣврѣшн · н ѡтамн ѡ каднѣ ѡ снжнла се запнсѣ Бај 1499₂: 8–9; (15) рѣченн · вашн · поклансарн · дошадѣ · ѡ рѣченѡ · годннѡ · сѣдаа · кѣ месецѡ · знакаде · Бај 1507: 22–24; (16) по каднѣ н емоѡѣ · кннга · н теѣтѣра · нашада се · на васѣ двадеѣ · н две · хнладе · н деѣ стотнна · н трдѣсѣ · н деѣ аспрн · Бај 1481–1512₄: 9–12; (17) полаан два на десѣтн тнѡ н пѣ са дока · залѣн внѣтакн н рѣченнѣ поклансарн попѡнѡх донѣашн ѡ црѣва ѣанѡ нашага пророка Сел 1513: 11–13; (18) два на дѣт тнѡ н пѣ са внѣтакн дока донѣашн ѡ црѣва мѣ ѣанѡ попѡно Сел 1514: 12–13; (19) два на дѣте тнѡ н пѣ са внѣтакн дока полаал попѡно вншерѣченнѣ поклансарѣ донѣашн ѡ црѣтѣво мѣ Сел 1516: 9–11; (20) два на да тнѡк н пѣ са внѣтакн дока ѡ тѣ послаан · до порѣ црѣва терѣ вншерѣченнѣ · поклансарн попѡно донѣашн ѡ црѣвѡ · Сул 1520–1566₂: 9–12; (21) придавшн окоп свето кннгѡ поклансарѡ прида се такон да знаѣ Сул 1520–1566₂: 13–14.

У већем броју примера (укупно 32 потврде) глаголски прилог прошли у функцији самосталног предикативног герунда бележи се на местима на

којима се могу употребити финитни глаголи, али се овде реализује у низо-
вима. Уп. следеће примере:

- (1) хоџет њ да · а дѣкате љѣ н денесе на поте цѣства мн · поте хоѣ њ се не приди · нн
дѣкате платише · Мех 1479₃: 73–76; (2) он чекѣашн видѣ ѣ ва чѣвѣ не доге · Бај 1489: 11;
(3) н кннга цѣтѣ мн писѣашн дала · седа дошѣашн нѣскн мѣладарн · Бај 1489₂: 9–10; (4)
како сте пѣла све верне властелех насоко сараковѣн н ннѣнна гндовнкѣ са харѣте закнѣм на
портѣ цѣтѣ дошав н хѣ законѣ доѣв · н предакѣш ѣ хаѣн цѣтѣ^{мт} Бај 1493: 7–11; (5) тога
ра · сѣмѣ ба · пкн · н т нск · каднѣ · ѣннѣ сѣ н разлог · н пѣла кѣге · на прѣ цѣтѣ^{мт} ·
Бај 1495: 13–15; (6) ѿ те · страна · мѣ бе · гласове дѣшл · ка · франѣаск · кра · скѣв · ѣск
дошѣ · на паѣ рѣскога · н некоко мѣ градѣ · прѣв пѣ са на га хѣге да пѣге · Бај 1495₁: 6–9;
(7) ѣзнѣ н разѣме · нѣтн гласѣ · те ѣпнѣ · на спѣх пѣлаш пѣ склаѣ цѣтѣ^{мт} · н пѣтѣ тога ѿ
тех страна · Бај 1495₁: 18–20; (8) на прѣ цѣтѣ^{мт} · дошѣ · н харѣ · законѣ ко се ѣше мѣца
ноѣвѣга тѣ а дн · доѣв н предаше ѣ кѣ цѣтѣ^{мт} Бај 1496: 7–10; (9) н цю годе мѣ тамо продасте
нѣпнѣсѣ катѣтн ѣннѣ заѣно да полете · н цю годе ѣѣде все лепо нзвестѣно да нпнѣсѣ висоте
цѣтѣ мѣ Бај 1501₁: 23–26; (10) н за цѣвѣ мѣ работѣ калафатнѣне мѣнсторѣ ѣстрѣвокашн
н ѣ велнкѣ потрѣѣѣ ѣншн н поднѣнѣ да сте ѣн ѣ ѣ свако дока цѣвѣ мѣ Бај 1481–1512:
6–8; (11) нан ѣ старѣ нан ѣ мѣлѣ за рѣѣнѣ работѣ ѣако н сѣрѣано прѣѣнѣѣв н ѣ ѣѣе послѣ
ннѣ рѣ н ннако не ѣннѣнѣ Бај 1481–1512: 20–21; (12) тен рѣѣѣнне мѣнсторѣ нашѣ да ѣ
нзѣаднѣте на послѣ ѣ авлонѣ сѣсѣ цѣѣ мѣ склаѣѣѣѣ пѣслаѣ мѣстаѣ ѣѣѣ да прѣдѣте Бај
1481–1512: 22–24; (13) сваакнн · послѣ · покнѣсѣскнн · сваѣлѣѣѣшнн · повѣратннѣшнн ·
походннше · кѣ пѣмѣнѣѣѣѣ ѣн · Сул 1525: 19–20.

И премда су досадашња истраживања показала да је употреба парти-
ципа у низовима карактеристична за текстове писане српскословенским
језиком (уп. Курешевић 2018: 180), тематика и садржај писама Портине срп-
ске канцеларије условили су веома честу овакву употребу глаголског при-
лога прошлог¹⁷. Употреба глаголског прилога прошлог на месту где се оче-
кује употреба личног глаголског облика условљена је и наративном струк-
туром писама у којима се обично описује одређени след догађаја¹⁸.

Проведена анализа показује да је у писмима Портине српске канцела-
рије Дубровнику употреба глаголског прилога прошлог у функцији незави-
сног предиката веома изражена, док су примери са глаголским прилогом
прошлим у функцији секундарног предиката веома сведени¹⁹. Како показу-
ју досадашња истраживања, употреба глаголског прилога прошлог и нека-
дашњег ППтА у функцији независног предиката одлика је средњовековне
наративне прозе (уп. Курешевић 2018: 180). У повељама и писмима Српске
деспотовине није ни посведочена (уп. Поломац 2016: 288–297), док је веома
учестала у писму султана Бајазита II краљу Матији Корвину (уп. Поломац
2023: 48–49), а у писму султана Бајазита II краљу Владиславу II забележен
је мањи број потврда овог облика (уп. Поломац 2023: 79).

¹⁷ Иста ситуација посведочена је и у писму султана Бајазита II краљу Матији Корвину, у
коме се, такође, бележи висок степен присуства некадашњег активног партиципа претерита у
функцији самосталног предикативног герунда за описивање догађаја у следу (уп. Поломац 2023:
219).

¹⁸ Истраживање спроведено на текстовима Српске и Гајеве Александриде показало је
да се у Гајевој Александриди у великом проценту бележи употреба личног глаголског облика
на местима на којима се у Српској Александриди бележи активни партицип у низу (уп.
Курешевић 2018: 180).

¹⁹ У Хиландарском медицинском кодексу ово је једина забележена функција глаголског
прилога (уп. Јовић 2011: 254).

На основу свега реченог да се закључити да се писма Портине српске канцеларије према свом наративном начину приповедања²⁰, те употребом континуаната партиципа приближавају витешким романима у основи писаним народним језиком – Гајевој Александриди и Роману о Троји, а разликују се од средњовековних повеља (уп. Поломац 2016: 288–297). И премда припадају корпусу пословноправне писмености, писма Портине српске канцеларије Дубровнику и жанровски се разликују од повеља и писама Српске деспотовине, те као флексибилнији жанр, без строгих дипломатичких узуса, допуштају слободан ток приповедања у коме се описују догађаји према оном редоследу како су се и развијали.

2.4. Глаголски придев трпни. Глаголски придев трпни који води порекло од некадашњег ППтП у писмима Портине српске канцеларије бележи се у атрибутој функцији, као и у функцији лексичког дела предиката у пасивним конструкцијама. Траг некадашњег ППтП огледа се једино у бележењу удвојеног сугласника *н* у појединим облицима.

Као типична одлика средњовековног пословноправног стила и најфреквентнији примери у нашој грађи издвајају се облици *вишчеречени* и *речени*²¹. У свим забележеним примерима употребљавају се препоновано, а овде наводимо по један пример из сваке канцеларије: *вншчерѣне дѣкате* Мех 1477₁: 18; *вншчерѣни кѣ* Бај 1481: 6–7; *рѣчѣни пѣлансарн* Бај 1503: 16, *рѣчѣни харатѣ* Сел 1513: 15/16, *рѣчѣни дѣкате* Сул 1520–1566₁: 11.

У формулама инскрипције посебно се издваја облик *изабрани*, који се као устаљени епитет употребљава заједно са именицом *кнез*. Због великог броја потврђених примера овде наводимо, илустрације ради, по један из сваке канцеларије: *кнезѣ обраномѣ* Мех 1479: 3; *кнезѣ изѣбраномѣ* Бај 1481₁: 3; *изѣбраномѣ кнезѣ* Сел 1514: 7; *изѣбраномѣ кнезѣѣ* Сул 1520–1566₄: 6. За разлику од писарских канцеларија султана Мехмеда II и Бајазита II, у којима се овај попридевљени облик употребљава постпоновано, у писарским канцеларијама Селима I и Сулејмана I увек је у препозицији.

Остале забележене облике глаголског придева трпног у функцији атрибута наводимо у целисти:

- (1) да си трѣгѣю всакн трѣгѣ н да плакаю заповѣднѣ царннѣ по законѣ Мур 1430₁: 31–32;
- (2) *вншчепнсѣнога ндѣта* Мех 1477: 12; (3) *своѣ веровѣне покансарѣ* Мех 1478₁: 6, (4) *вѣса пѣрѣна нѣ раѣота* Бај 1481₂: 11; (5) *с верованѣ людн* Бај 1481–1482: 18; (6) *хѣднѣноѣ цѣра* Бај 1483: 1; (7) *верѣване лѣн* Бај 1486₁: 12; (8) *хѣдѣнога скенѣдера* Бај 1486₂: 6–7;
- (9) *за наше вносѣ пѣрѣне раѣотѣ* · Бај 1487: 7–8; (10) *верованн н пѣтени пѣлансар* · Бај 1488: 4–5; (11) *сѣѣшени векѣн* Бај 1489: 7–8; (12) *сѣѣшѣно векѣнство* Бај 1489: 18; (13) *хѣдѣни ѣлн* Бај 1497₁: 7; (14) *окована да га доведѣ* Бај 1501₁: 19–20.

²⁰ Наративни тип дискурса одликује посебан начин приповедања: „[п]ричајући по правилу о прошлим догађајима, они теже да их искажу оним редоследом како су се и дешавали, разграничавајући притом главни наративни ток – који помера приповедање унапред – од споредног – у којем се ради мотивисања главне радње дају описи атмосфере, људи и простора” (Курешевић 2018: 176).

²¹ Ови попридевљани облици посведочени су и у писму султана Бајазита II краљу Матији Корвину (уп. Поломац 2023: 21), као и у писму султана Бајазита II краљу Владиславу II (уп. Поломац 2023: 57).

У нашој грађи посведочени су и облици глаголског придева трпног у функцији атрибута употребљеног постпоновано:

- (1) ѿ всега вишеписанѡга не дола една ѡпра Мех 1474: 16–17; (2) заповеѣ вишеписанѡх Мех 1477: 17–18; (3) равоѣ вишеписанѡх Бај 1497: 11–12; (4) любѡ непѡвореѣ Бај 1481: 13; (5) сѡра неколко лѡдн доврѣѣ и вѣзванѣѣ Бај 1486₁: 32; (6) да ѡвн кннѣ не вѣзвана ннѣ ѡнна . Бај 1486₁: 35; (7) ѡ заповеѣнѣ ѿ пѡте доношенѣ . 1499₂: 7; (8) да га доведеѣ свезана на пѡтѡх црѣтва . мѣ Бај 1501₁: 19/20.

У канцеларијама султана Мехмеда II и Бајазита II потврђени су примери глаголског придева трпног као лексичког дела предиката који граде пасивне конструкције презента (примери под 1), перфекта (примери под 2), плусквамперфекта (примери под 3), футура II (примери под 4):

- (1) да не пѡано тѡмо платно за гѡнѡх тнсѡкю и пѣ сати . Мех 1465: 8–9; како ѡѣ црѣство мѣ ере ѿ пѡловникѡ . пѡтаве ѡе ѣ ѡ дѡврѡнникѡх пѡталено . Мех 1474: 6–8; како не ѡписано . ѡ катѡтиѡх цѡтѡва мн . Мех 1480: 19; и ѡе сѡ дѡкати ѡписани ѡ лѡтѡнскон кннѣ Бај 1489₃: 25; како многа людн кон сѡ писани пѡ хѣцеговѡх зѣлн Бај 1497₁: 10; кон годе ѡлѡкѡх вѡде ѡписѡ ѡ не вѣсѡ ѡпѣ безѡх крѣмѡла да ѡ полете на своѡ мѣта где сѡ ѡписани Бај 1497₁: 14–16; и сѡске сѡннице вѡше да запечатнѣ . и запечаткене да стоѣ Бај 1499₂: 26–27; харѡ . ѡе ѣ . пѡарѡнѡх времѡнѡх . сваѡкѡ годнѡх . до сннѣ . времена посннѡлѡ . Сул 1525: 10–12; пѡпѡно ест . донесено . Сул 1525: 16–17.
- (2) како не вно по мѣгю наѡн ѡговѡрено . такон вѡшнѣ . Мех 1479: 10–11; да ѡ се пѡѡ ѣ ѡн рѣѡн Бај 1495: 13; и до саде не такон вно и ѡ кннѡх ѡписано и тѡврѣжено . Бај 1499₂: 12–13;
- (3) како вѡ покласѡ вѡше вно послѡ ѿ пѡлѡтѡва вн . за ѡтѡнн живѡнѡ дѡкѡ . Мех 1479₃: 17–19;
- (4) ѡ ако се ѡ напредѡ . ѡсѡнѡѣ . мѡн и прѡпѡзѡ . кою тѣ ѡчнннѡн и нѡлатѣ сѡ цѡтѡво мн . некѣ внтн сѡвѡшена . Бај 1481₁: 24–26.

2.5. Глаголски придев радни. Глаголски придев радни који води порекло од некадашњег партиципа перфекта, у анализираном корпусу бележи се искључиво као саставни део сложених глаголских времена и начина: перфекта, плусквамперфекта, потенцијала и футура II. Највише је забележених примера у којима се глаголски придев радни јавља као саставни део перфекта. Овде, илустрације ради, наводимо по један пример из сваке писарске канцеларије: седа ѡѣ како сте пошлн да знгѣте грѡ на мѡмѡх верномѡх и рѣпѡттенномѡх мн коевѡдѡх радѡславѡх земљю . Мур 1430: 13–15; а хѡза вѡгѡх , сѡ писѡѡ , да вн ѣ пѡтн , слѡбѡднн , и да вн на мѡн , дѡжн Мех 1471₁: 11–12; вишеписанн мѡлѡдѡ ннѡ лекѡн дошѡѡ ѣ ѡ дѡврѡннѡ Бај 1501₁: 11–12; ѡе тѣ пѡлѡлѡ сега вишѣрѣѣненнѡ пѡлнсарн Сѡл 1514: 11–12; тѣре тѣ пѡсѡлѡннѡ по верѡнѣѣ слѡгѡх пѡлѡстѡва вн Сул 1520–1566₆: 13–14.

Облици плусквамперфекта у писмима Портине српске канцеларије Дубровнику јављају се једино у писарским канцеларијама султана Мехмеда II и Бајазита II, а овде као илустрацију наводимо само по један пример: колнко ѡ не вно . ѡкрнвно вишѣрѣѣненнѡ живѡ прѣ каднѡ вѡхѡѡсѡѡгоѡ . Мех 1479₃: 15–16; како тѣ внлн послѡлн по живѡнѡх гюнкнѡ . ѡвѡ дѡкѡ . златѣ внѡтѡкѣ . ѿ ѡтѡла дѡга живѡна и крнѡѡфѡна . Бај 1481₁: 5–7.

Као и облици плусквамперфекта, и облици потенцијала потврђени су само у писарским канцеларијама султана Мехмеда II и Бајазита II, те и овде наводимо само по један пример: ере ако вѡсте хѡтѡн вн да га ѡхѡтнѣте . ѡхѡтнѡлѡ га

бнсте него га несте хтелн хѡватѣ Мех 1478₄: 10–12; н колнко бн хстрѣбовало тѣн могло бн се нантѣ Бај 1481–1512: 16.

Будући да се футур II јавља у усамљеном броју примера, овде их бележимо све: да виднте н да нзѣнагете ако мѡ бѡде бнла робннна лицѣ · робннню · съ снѡ · да мѡ вратнте н нѡла шо годе мѡ бѡде хкрала · все пѡпѡно да вратнте · н платнте · Мех 1477: 19–23, како ш... ..дѡтъ · хчннннн зло н пагѡбнне нѣ... людн · на зѣлю · н на ваше владан... да вратѣ до ѣднога вѡна · Мех 1471₂: 16–19.

Посебан коментар захтева предлошко-падежна конструкција ѡ ѡтала дѡга Бај 1481₁: 6, те синтагма ѡтале дѡкате Бај 1481₁: 13, у којима се бележи атрибутска функција глаголског придева радног²², која иначе у српском језику и није тако честа појава (уп. Белић 2006: 384).

3. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ. Проведена анализа показала је да су се у писмима Портине српске канцеларије некадашњи партиципи развили у глаголске придеве и прилоге и то у складу са системом српског језика. Изузетак представљају облици ППзП глагола *љубиѣти* и *ведеѣти*, који се у нашој грађи употребљавају као клишеизирани облици – и то глагол *љубиѣти* у атрибутској функцији у формули инскрипције, док се глагол *ведеѣти* јавља у формули промулгације у функцији лексичког дела предиката. У писмима Портине српске канцеларије Дубровнику највише је заступљен глаголски прилог прошли и то: (1) у функцији секундарног предиката, тј. герунда у адвербијалној временској и узрочној функцији; (2) у функцији предикативног герунда, где између глаголског прилога прошлог и личног глаголског облика постоји везник *и*; (3) у функцији самосталног предикативног герунда, где се глаголски прилог прошли јавља уместо личног глаголског облика, као и уместо личног глаголског облика у низовима. Глаголски прилог садашњи присутан је у знатно мањем броју примера и реализује се у адвербијалној (герундској) функцији. У усамљеном примеру глаголски прилог садашњи бележи се и у апсолутној синтаксичкој конструкцији. Глаголски придев трпни, постао од некадашњег ППтП у највећем броју потврђених примера се јавља у функцији препонованог или постпонованог атрибута, док се у мањем броју примера јавља у предикативној функцији и то као саставни део пасивних конструкција са презентом, перфектом, плусквамперфектом и футуром II. Коначно, глаголски придев радни, постао од некадашњег партиципа перфекта, забележен је искључиво као саставни део сложених глаголских времена и начина – перфекта, плусквамперфекта, потенцијала и футура II, док је његова употреба у функцији атрибута потврђена само у двама примерима.

Писма Портине српске канцеларије се према свом наративном начину приповедања, те употребом континуаната партиципа приближавају наративној прози и то витешким романима писаним у основи народним језиком – Гајевој Александриди и Роману о Троји, а удаљавају од средњовековних повеља. Будући да се жанровски разликују од повеља и писама Српске деспотовине није ни чудо што излазе из оквира реторичких формулара и као флексибилнији жанр, без строгах дипломатичких узуса, допуштају слободан

²² У Хиландарском медицинском кодексу бележи се пет примера овакве употребе глаголског придева радног (уп. Јовић 2011: 84).

ток приповедања у коме се описују догађаји према оном редоследу како су се и развијали.

Проведена анализа јасно показује да од друге половине XV до друге половине XVI века у документима који припадају жанру профаног карактера и пословноправном стилу, а који су писани српским језиком са спорадичним елементима српскословенских језичких црта у клишеизираним формулама интитулације, инскрипције, промулгације, те окамењеним изразима везаним за датумске формуле, јасно можемо увидети стабилну употребу глаголских прилога и придева, што несумњиво говори и о процесу губљења партиципа и стабилизацији система глаголских прилога и придева у српском језику.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Белић, Александар. *Изабрана дела А. Белића, том 4: Историја српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, друго издање, 2006.
- Грковић-Мелџор, Јасмина. Активни партиципи у Цветном триоду штампара Мардарија из Мркшине цркве. *Прилози проучавању језика* 21 (1985): 23–32.
- Грковић-Мелџор, Јасмина. *Језик Псалтира из шћамјарије Црнојевића*. Подгорица: Побојед, 1993.
- Грковић-Мелџор, Јасмина. *Сјиси из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевна Зорана Стојановића, 2007.
- Грковић-Мелџор, Јасмина. О једној архаичној црти Вуковог језика: апсолутни номинатив. Нада Милошевић-Ђорђевић (ур.). *Научни скупови – Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*. Београд: САНУ, CLVI, 159–168.
- Даничић, Ђуро. *Историја облика српског или хрватског језика до сврцејка XVII века*. Београд: Издање и штампа државне штампарије, 1874.
- Ђорђевић, Петар. *Историја српске ћирилице*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1971.
- Ивић, Павле. *Српски народ и његов језик*. Београд: Српска књижевна задруга, 1986.
- Ивић, Павле. *Прејед историје српског језика*. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижевна Зорана Стојановића, 2014.
- Јерковић, Вера. *Српска Александрида. Академијин рукопис (бр. 352): њалеографска, ортографска и језичка исцрживања*. Београд: САНУ (Посебна издања, књ. DLIV, Одељење језика и књижевности, књ. 35), 1983.
- Јерковић, Вера. Партиципи у Стихологији Даскала Максима Рачанина. Слободан Рогоћ (одговорни ур.). *Језик Рачана*. Бајина Башта: Фондација Рачанска баштина / Манастир Рача, 2002, 11–29.
- Јовић, Надежда. Партиципи, глаголски прилози и придеви у Хиландарском медицинском кодексу. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* LIV/1 (2011): 79–86.
- Костић, Мита. *Српски језик као дипломатски језик југоисточне Европе од XV–XVIII века*. Скопље: Штампарија и књиговезница „Стара Србија”.
- Курешевић, Марина. *Хилојактичке сјруктуре у Српској Александриди: функционалностилски аспекти*. Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2014.
- Курешевић, Марина. Активни партиципи у средњем стилу српске средњовековне писмености: могућ правац развоја српског књижевног језика. Рајна Драгићевић, Вељко Брборић (ур.). *Српска славистика: колективна монографија*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2018, 173–188.
- Лутовац, Тамара. *Фонетске и фонолошке одлике језика њисама њурског суљана Мурајна II Дубровнику*. Мастер рад. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2013.
- Лутовац, Тамара. *Графија и правопис писана турског султана Мурата II Дубровнику*. Милош Ковачевић (ур.). *Савремена проучавања језика и књижевности*. Крагујевац: ФИЛУМ, 2015, 33–41.

- ЛУТОВАЦ КАЗНОВАЦ, ТАМАРА. *Језик њисама њурских суљана Дубровнику*. Докторска дисертација. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2019.
- ЛУТОВАЦ КАЗНОВАЦ, ТАМАРА. О типовима ортографских норми у писмима турског султана Бајазита II Дубровнику. *Наслеђе* 42 (20196): 223–235.
- МЛАДЕНОВИЋ, АЛЕКСАНДАР. Напомене о српскословенском језику. *Зборник Мајице српске за филолоџију и линџвистичку XX/2* (1977): 1–21.
- ПЕТРОВИЋ, САЊА. Синтаксичко-семантичка анализа активних партиципа у адвербијалној употреби у Рукопису А Српске Александриде. *Прилози њроучавању језика* 49 (2018): 4–27.
- ПОЛОМАЦ, ВЛАДИМИР, ЛУТОВАЦ, ТАМАРА. Два писма турског султана Мурата II Дубровнику. *Наслеђе* 28 (2014): 9–24.
- ПОЛОМАЦ, ВЛАДИМИР. *Језик њовеља и њисама Српске десџоџовине*. Крагујевац: ФИЛУМ, 2016.
- ПОЛОМАЦ, ВЛАДИМИР. *Српски као диџломатски језик у веку*. *Филолошки њрписџиу*. Крагујевац: ФИЛУМ, 2023.
- СТОЛАНОВИЋ, ЉУБОМИР. *Сџаре српске њовеље и њисма*. књ. 2. Београд: СКА, 1934.
- ЦОЛИЋ, АЛЕКСАНДАР. Активни партиципи у Житију Светог цара Уроша од патријарха Пајсија. *Зборник мајице српске за филолоџију и линџвистичку LIX/1* (2016): 7–26.
- ЦОЛИЋ ЈОВАНОВИЋ, АЛЕКСАНДРА. *Синџаксичке одлике Романа о Троји*. Докторска дисертација. Нови Сад: Филозофски факултет, 2022.

*

- ЇVIĆ, MILKA. *Lingvistički ogleđi*. Beograd: Biblioteka XX veka, 1983.
- MIKLOŠIĆ, FRAN. *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*. Vienna: Apud guilelmum Braumüller, 1858.
- НАКАЃ, LEJLA. Portina slavenska kancelarija i njen utjecaj na pisare u prvom stoljeću osmanske uprave u Bosni. *Forum Bosnae* 74–75 (2016): 267–297.
- STOLZ, BENJAMIN. Serbo-Croatian as a Balkan Diplomatic Language during the Fifteenth and Sixteenth Centuries. *Зборник Мајице српске за филолоџију и линџвистичку XXVII–XXVIII* (1984–1985): 747–759.
- TRUHELKA, ĆIRO. *Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive*. Sarajevo: Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini XXIII, 1911.

Tamara Lutovac Kaznovac

PARTICIPIAL CONTINUANTS IN THE LETTERS
OF THE HIGH PORTE SERBIAN OFFICE TO DUBROVNIK

S u m m a r y

The analysis conducted in the present paper demonstrated that, in the letters of the High Porte Serbian Office, former participle forms had developed into deverbal adjectives and deverbal adverbs abiding by the principles of the Serbian language system. The forms of the present participle passive of the verbs *љубити* and *ведети*, which were used in a formulaic form in the analyzed corpus, represent an exception to this. Specifically, the verb *љубити* was used in the adjectivized form as an inscription, while the verb *ведети* was found in the promulgatory form. The most frequently observed form was the adverbial past participle as one of the following: (a) functioning as a secondary predicative expressing manner and time; (b) functioning as a predicative gerundive when there is the conjunction *и* between the adverbial past participle and the finite verb form, and (3) functioning as an independent predicative gerundive when the forms of the adverbial past participle occupied the slot where a finite verb form was expected, or instead of the finite verb form in sequences. The adverbial present participle was noted in a significantly smaller number of examples, being realized as a predicative gerundive. In a single example, the adverbial present participle was registered in an absolute syntactic construction. The former adjectival participle passive was fully adjectivized in the investigated corpus, functioning as a pre-positioned or post-positioned attribute in the majority of the examples, while in a smaller number of examples it functioned as an integral part of passive constructions with the present, preterit, pluperfect and future II. Finally, the adjectival participle active, originating from

the former *-l* participle, was found exclusively as a part of compound tenses and modal forms – the perfect, pluperfect, conditional and future II, while its use as an attribute was found in two instances only.

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију
Катедра за српски језик
Јована Цвијића бб, 34000 Крагујевац
tamara.kaznovac@filum.kg.ac.rs

(Примљено: 18. августа 2023;
прихваћено: 26. октобра 2023)